

מנחות לד

משה שווערד

1. דף על הדף מסכת מנחות דף לד עמוד א

בגמ': לול הפתוח מן הבית לעלי'. ופירש"י: זהו דרכן בונין ארובה באמצע העלי', ועולין לה מן הבית במעלות, ועושין ד' מחיצות סביב המעלות למטה, כדי שלא ירד אדם מן העלי' לבית כי אם ברשות בעלי'. ועושין פתח במחיצות, וכן עושין בני עלי' ד' מחיצות סביב הארובה למעלה, ובהן פתח.

בשול"ת נו"ב (מהדו"ת יו"ד סי' קפ"ד) נשאל במרתף שהכניסה והדלת שלו שוכב בארץ ופותחין אותו ויורדין למטה, אם פטור ממזוזה כיון שאינו עומד או לא. והשיב: ידע שדלת כזה אין לו שייכות מזוזה, והמזוזות באופן זה אינם נקראים מזוזות, ובתורה כתיב וכתבתם על מזוזות.

וראי' שלי אני אומר מדברי רש"י במנחות ל"ד ע"א לול הפתוח כו'. ועיי"ש ברש"י, ולכאן יפלא, מי הכריחו לרש"י לפרש שבני עלי' בנו למעלה, וגם בני הבית בנו למטה, והלא די באמרו שאחד מהם בנה, ושני הפתחים הם, אחד פתח הארובה, ואחד פתח הבנין, אלא ודאי מוכח מזה שהארובה, אפילו אם יש לו סביב מזוזה ומשקוף, לא מקרי מזוזות, ואין בו שייכות מזוזה. וע"ש שהביא עוד ראי' ממ"ש בקידושין (כ"ב ע"ב) מה מזוזה מעומד אף דלת מעומד, ומדלא אמר מה מזוזה במחובר, אלמא דבמזוזה מחוברת קאמר, אלא שאינה עומדת רק שוכבת, ולא איקרי מזוזה.

בשול"ת מנחת אלעזר (חלק א' סי' ל"ו) נסתפק לפי דברי הנו"ב דדלת שוכבת פטורה ממזוזה, מה הדין בדלת שעומדת באלכסון - בין שכיבה לעמידה, אם דינה כשוכבת או עומדת.

והביא ראי' ממזוזה עצמה שאנו קובעין אותה באלכסון. לצאת ידי רש"י דבעינן שתהי' זקופה, ולצאת ידי ר"ת דצ"ל בשכיבה. הרי שבאלכסון מיקרי - גם עמידה, וממילא חייבת במזוזה. עוד ראי' הביא מהסולם שבחלומי של יעקב, שכתב "והנה סולם - מוצב - ארצה וגו'", והרי אותה סולם ה' באלכסון, וכמו שפירש"י אמצע שיפועו כנגד ביהמ"ק, ומ"מ קרי לי' מוצב, א"כ ה"ה דנקרא עומד, וחייב במזוזה.

2. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד א

פשיטא לא צריכא אף על גב דרגיל בחד - עי' ברש"י שני חילוקים בין הסוגיא דכאן להא דקתני לעיל לג. דבמזוזה הלך אחר הרגיל. והב"י (סי' רפ"ו) כתב דמהרמב"ם משמע דמפרש ההיא דבמזוזה הלך אחר הרגיל דמיירי בפתח שבין ביתו לביהמ"ד המיועד לו לבדו, דאם רגיל לצאת ולבוא שם חייב במזוזה ואם אינו רגיל אלא פעם במקרה פטור. וע"ע עמק ברכה (מזוזה אות ג').

3. בית יוסף על יו"ד סימן רפ"ט

כתב המרדכי (הלכות קטנות סי' תקסב) אהא דאמרינן (מנחות שם) דמזוזה בימין מדכתיב על מזוזות ביתך דרך ביאתך וכי עקר איניש רגליה דימינא עקר ברישא אין לדקדק דאם הוא אטר ברגליו ורגלא דימינא [בדק הבית] צריך להעביר הקולמוס על דימינא ולכתוב במקומו דשמאלא [עד כאן] עקר ברישא ישים המזוזה דרך שמאל ביאתו מידי דהוה אתפילין דשאני מזוזה דהוי לשימור כל בני הבית מה שאין כן בתפילין דהויין ליה לחודיה:

4. שפתי כהן על יו"ד סימן רפ"ט

(ה) ואין חילוק בין אם הוא אטר יד ורגל. ולא דמי לתפילין דאטר מניח בימין של כל אדם וכמו שנתבאר בא"ח סי' כ"ז סעיף ו' דשאני מזוזה דהוי לשימור כל בני הבית משא"כ בתפילין דהוה לדידיה לחודיה כ"כ הב"י בשם המרדכי ונראה דה"ה אם אחד לבדו דר בבית והוא אטר או שכל בני הבית אטרים דלא דמי לתפילין שהם מצות שבגופו לכך אזלינן בתר ימין ידיה משא"כ מזוזה דאינה אלא חובת הבית לכך אזלינן בתר ימין של כל האדם והיינו שלא חילקו בש"ס ופוסקים בין בני הבית אטרים או לא וכן נראה דעת הרב שלעולם מניח בימין וכן נוהגין:

5. חידושי בתרא

תקלא) לה. ת"ר וכתבתם יכול יכתבנה על האבנים כו'. והנה דיש מקשים איך ס"ד לכתוב על אבנים הא יש הלכה למשה מסיני לכתוב על דוכסוסטוס, אולם ללשון הרמב"ם ז"ל פ"א דתפילין סה"ט — לא אמרו על דוכסוסטוס אלא למצוה, אתי שפיר. וצ"ע דלמה להם להביא מן הרמב"ם כשהגמ' אמרה כן לעיל לב., דרך בתפילין הוי לעיכובא. ולכאורה לא מספיק הנ"ל ליישב הקושיא, דעדיין קשה מאי ס"ד דתנא שיכתוב לכתחלה על אבנים, כלשונו — יכול יכתבנה (ולא "כתבו"), והא מצוה איכא דלכתחילה יכתבנה על דוכסוסטוס. ועוד קשה דאמאי לא הקשו ארב (שבת עט:): מברייתא זו דהא למד להפך דבתפילין הקלף מהלל"מ למצוה משא"כ הדוכסוסטוס במזוזה לעכב (עי' תוס' לעיל לב. בא"ד אידו), דאיך יפרנס ה"יכול יכתבנו על האבנים". ואין לדחות דרב תנא ופליג, דהא הקשו עליו משאר ברייתות, ואמאי לא הקשו עליו מהאי ברייתא דאין לה תשובה, ובלית ברירה יאמרו הבדיעבד — רב תנא הוא ופליג. ועל עיקר קושייתם י"ל דאי הוי למידים הגז"ש מוכתבת על האבנים, היינו מפרשים דהלל"מ במזוזה הוא דאם נכתב בעור בעינן דוכסוסטוס, אבל הברירה גם לכתוב על אבנים. וכן כתב הגר"ח ז"ל פ"א דתפילין תי"א בד"ה ולפ"ו, עי' בחידושי בתרא שם סמ"ב.

6. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד א

ב] פסק הרמב"ם בענין עיבוד לשמה במזוזה: בהגהות מימוניות (פ"א מתפילין אות ז') כתב דמסוגיא זו יצא לרמב"ם דמזוזה אין צריך עיבוד לשמה דהרי ס"ד דכשירה על אבנים, וכתב בית הלוי הנ"ל (עמ' 71) דהחת"ס ביאר דר"ל דמזה מוכרח דלא היה הלכה מפורשת במזוזה דבעי עיבוד לשמה, אבל מ"מ לפי האמת דילפינן גז"ש מס"ת יש ללמוד גם לענין עיבוד לשמה. אכן בית הלוי גופיה מפרש דאין הכרח ללמוד זאת מהגז"ש, עי"ש. וראה עוד באבן האזל (הל' ביה"ב א. כ. ס"ק ט') שביאר באופן כוונת הגה"מ.

7. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד א

אמר קרא וכתבתם כתיבה תמה והדר על המזוזות - פירש"י דאין כתיבה תמה על העצים והאבנים, [1] וביארו תוס' (סוד"ה וכתבתם) לפי שאינה מתקמת, [2] ובשטמ"ק (ח') מפרש לפי שאינה נאה. [3] אכן השפ"א מחדש, דביאור הגמ' "כתיבה תמה והדר על המזוזות" ר"ל דצריך להיות תמה [כלומר שלימה] תיכף כשמניחה על המזוזה, ואם יתחיל לכתוב על המזוזה לא הוי כתיבה תמה מתחילתו. וע"ע חזו"א סי' מב. ב.

• שפת אמת על מנחות דף לד/א

כתיבה תמה והדר על המזוזות. נראה לפרש משום דצריך להיות תמה מיד כשמניחין את המזוזות ואי יתחיל לכתוב על המזוזה לא הוי מתחילת כתיבה תמה לכן ע"כ כותב על הקלף ומניחו על המזוזה אבל באבנים דירדן לא כתיב וכתבתם תמה ולהכי מסופק הגמ' דיכתוב על אבן ויהי' תמה וידבוק על המזוזה ולהכי צריך גז"ש כנ"ל פשוט. ופירש"י דחוק טובא בפרט מ"ש דא"א לכתוב תמה על אבנים הלא יכול לסוד בסיד ולכתוב על הסיד כמו שעשו באבני ירדן ולמ"ש א"ש הכל:

8. דף על הדף מסכת מנחות דף לד עמוד א

בגמ': ארבע פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו וכו'. הרשב"א בחידושי כאן כתב לדון אי בעת יציאת מצרים כבר הי' לבג"י פרשת שמע ואי קראו במדבר והניחו תפילין שהרי פרשה זו נאמרה להם רק בפר' ואתחנן, וד' פרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו. א"כ א"א להניח התפילין כשאין הד' פרשיות בשלימות וכתב לתרץ ב' תירוצים. א. דאין מוקדם ומאוחר בתורה, וכבר בעת יציאת מצרים נאמרה להם פרשת ק"ש (אפי' שנכתבה רק בפר' ואתחנן). ועוד כתב הרשב"א: א"נ נראה שנאמרה שמע והי' אם שמוע בשעת פסח מצרים אף על פי שנכתבה במשנה תורה ע"כ.

ויש להעיר מהמדרש (דברים רבה ב' ל"ה): מהיכן זכו ישראל לק"ש, משעשה שעשה יעקב למיתה וכו' א"כ מבואר, דהיה אצל בנ"י פרשת ק"ש הרבה לפני יצי"מ, וראה במכתבי תורה לכ"ק אדמו"ר מגור זצ"ל (ע' קכ"ט) שהעיר בזה.

... וקושיית הרשב"א הנ"ל מהא דד' פרשיות מעכבות זו את זו. י"ל או כתירוצי הרשב"א הנ"ל, או י"ל דלפני שניתנו הד' פרשיות של שמע והיה אם שמוע, היה הדין דבתפילין יש ב' פרשיות והוי סגי בהכי, ורק אחרי שניתנו הב' פרשיות הנותרות, התחדש הדין דבעי בתפילין שיהיה ד' פרשיות, והא דמבואר כאן דד' הפרשיות שבתפילין מעכבות זו את זו, י"ל דהיינו אחרי שניתנו כל הד', וקודם רק ב' עיכבו ודוק. וכע"ז מצינו בגמ' מנחות (מה ב) דבמדבר קרבו כבשים בלא לחם ואח"כ לחם מעכב הכבשים ודו"ק וצ"ע בזה. שו"ר שבע"ז העיר קצת בספר גור אריה יהודה להגר"ל זמבא ז"ל. בסוף הספר בדרשה א' לבר מצוה על קושיית הרשב"א הנ"ל ע"ש. (פרדס יוסף החדש פר' ואתחנן)

... בסידור אוצר התפילות בפירוש ההושענות, הביא בשם המהרי"ל מדיסקין זצ"ל שתיכף אחר שגמרו לאכול הפסח במצרים, נשאר להם זמן עד יציאת מצרים, ואז אמר להם משה פרשת קדש והזהירם על התפילין, והיו לאות על ידך ולטוטפות בין עיניך, והם הלכו מיד ועשו להם תפילין מעורות הפסחים וגידיהם, ומאז והלאה היו הולכים מוכתרים בתפילין. ובזה ביאר ההושענות: 'יקרך עמם מעבירים' הם התפילין, כמו שדרשו חז"ל ויקר אלו תפילין, כי בזכות התפילין נצולו משטף מים רבים של ים סוף, וכמ"ש במדרש שוחר טוב (תהלים קי"ד) שזכות התפילין - שהיו נושאים על יד שמאל - הצילם. עכ"ד ודפח"ח.

=====

9. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד ב טעם מדוע בשל ראש צריך ד' בתים ובשל יד בית אחד בלבד:

[1] כתב הפרישה (סי' לב. לד.) בשם הגהת סמ"ק, דבשל ראש יש ד' בתים כנגד ד' הרגשות שבראש [ראיה, שמיעה, ריח, וטעם], ואילו בשל יד יש הרגש אחד שהוא חוש המישוש, ועל כולם מברך לבוראו. וראה עוד טעם שכתב המשך חכמה (שמות יג. ט).

10. משך חכמה על שמות פרק יג פסוק ט

[2] ובמלכים א' ט' והיו עיני ולבי שם כל הימים. הכוונה עיני הוא על ההשגחה העליונה ולבי הוא על האהבה אשר היא בלב, והנה ההשגחה היא דבוקה בישראל לפי ערך מעלתו כמו שהרחיב לדבר במורה (ח"ג פ' יח), ובישראל יש ד' סוגים (ויקרא רבה ל-יא) בני תורה ומצות, טעם וריח, טעם ולא ריח כו' כנגד ד' מינים שבלולב, כן ההשגחה חלוקה בהנהגתם אבל אהבה היא לכולם, וכמו שאמרו בשבת (דף פ"ח) נתן ריחו עדיין רחימות' גבן, לכן ההשגחה הוא סוד תפילין של ראש שהקב"ה מגיח תפילין (ברכות ו סע"א) וחלוקה בד' בתים והוא מקום בין עיניך, והאהבה הוא סוד תפילין של יד שימה נגד הלב לכן כולוהו בחד בית ולזה אמרו (תפלת תחנון לשני וחמישי, תהלים עח, סא) עד מתי עוזך בשבי ותפארתך ביד צר, שעוז הוא תפילין של יד וכמו שכתוב (ישעיה סב, ח) נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו, ותפארתו הוא תפילין של ראש לשום פאר כו' (ישעיה סא, ג) זה תפילין של ראש (מלכים ב' כ, ח), שבגלות ובשבי אין ניכר כ"כ ההשגחה והאהבה, והוא דרוש ארוך ואכמ"ל.

11. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד ב

ומניחן בד' בתים בעור אחד: מחלוקת הפוסקים אם חתיכות תפירות יחד חשיב עור אחד: עי' תוס' לעיל לב. (ד"ה דילמא) שנקטו דמהני תפירה, אולם דעת תוס' בסוטה ריש יח. נראה דלא מהני, וכן הרמב"ם והטור ושו"ע (רפח. ד.) פסקו דתפירת שתי עורות פסולה. ועי' מג"א (לב. נב.), ומחצית השקל שם, ובשו"ת רעק"א (ח"א סי' י"א), והרחיב בענין זה בשו"ת חת"ס (או"ח סי' ה'), וע"ע במשנה ברורה (לב. קעב.), וביאור הלכה שם, וחזו"א (לו. ג - ד), וראה עוד בקה"י (סי' כ"ב) שדן על הוכחת הגר"א ממשנה בכלים דמהני חיבור.

ולענין אם היתורה והמעצרה נמי נרץ להיות מעורר א' עם הבתים יש צה מחלוקת הראשונים ו"ל, מדברי רש"י לקמן דף ל"ה. (ד"ה תימורה) משמע דנרץ להיות מעורר א', וכ"כ הרא"ש, וכ"מ גם מלשון הרמב"ם פ"ג מהל' תפלין וכמס"כ הכס"מ, אבל הרבה ראשונים חולקין ע"ז וס"ל דהיתורה והמעצרה א"ל להיות מעורר א' עם הבתים, וכ"מ מלשון השו"ע סי' ל"ב סעי' מ"ד וכמס"כ במשנ"ב שם ס"ק ר"א ועי' צנה"ל שם.

שם צגמ', ואם כתבן צעור אחד והניחן בד' בתים יאל' ונרץ שיהא ריוח צניהם דברי רבי וזכ"א א"ל ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחת ואחת. פירש"י דנרץ שיהא ריוח בין הפרשיות כדי שיוכל להכניסן בד' בתים ע"י שיחמוך אח"כ בין כל פרשה ופרשה מלמעלה, ומשמע לכאור' דהיינו לרבי אבל לתכמים א"ל להניח ריוח כלל בין הפרשיות, וזהו תמוה טובא דא"כ האריך יוכל להכניסן בד' בתים כיון שהן כתובין על עור אחד, וכברנו למאי דקי"ל בטושו"ע סי' ל"ב סעי' מ"ה שרץ להכניס הפרשיות זקופות ולא יתכן כלל להכניסן בד' בתים כשהן כתובין על עור א' אם לא שיש ריוח בין הפרשיות וע"י חתך וכדנכתאר לעיל ל"ג. בתוד"ה הא, יעו"י"ש.

וראיתי שכבר עמד בזה צנ"י (סי' ל"ב) וכתב דל"ל מש"כ רש"י שרץ ריוח בין הפרשיות אינו קאי על מה שאמר רבי "ונרץ ליתן ריוח צניהם" אלא לכו"ע אומר כן בין לרבי בין לתכמים נרץ ריוח בין הפרשיות ומטעם הנ"ל כדי שיוכל להכניסן בבתים ולא פליגי אלא לענין ריוח שבין הבתים היינו דנרץ ליתן ריוח בין בית לבית [כדי שיהא ניכר מצדן שכל בית חלוק הוא צפ"ע ולא יהא נראה כבית א' שלם עם חילוק מחינות בתוכן] ולרבי נרץ ריוח גדול בין בית לבית אבל

תכמים ס"ל דסגי בחוט או משיחה לחוד עכ"ל, והוצא גם צמעדי יו"ט סי' א' ס"ק ח', וכ"מ גם מפ"י הנמוק", ולפי"ז דברי רש"י הללו צמס"כ דנרץ ליתן ריוח בין הפרשיות אינו דיבור חדש (כיון דלא קאי על דברי רבי) אלא הוא ההמשך מהדיבור דלעיל וקאי לכו"ע בין לרבי בין לרבנן וק"ל.

אבל צ"פרישה" שם ס"ק מ"ט מדייק מלשון הטור ורבינו ירוחם דבאמת פלוגתאיהו דרבי ותכמים הוא אריוח שבין הפרשיות וכ"מ א"כ לתכמים האריך יוכל להכניסן בתוך ד' הבתים אם הם כתובין על עור אחד בלי הפסק לו"כ דבאמת גם לתכמים צע"י קצת הפסק כדי שיוכל להכניסן ע"י שיחמוך מלמעלה בין הפרשיות אלא שלרבי צע"י הפסק גדול כדי שיוכל לגלול כל פרשה מתחילתו לסופו, וזה פליגי רבי ורבנן, ולפי"ז צע"י ריוח שבין הבתים לא פליגי רבי ורבנן כלל ולכו"ע סגי צנותן חוט ומשיחה צניהם וזהו שאמר "ושוין שנותן חוט או משיחה בין כל אחת ואחת" והיינו דלכו"ע סגי בזה, ויעו"י"ש גם צ"דרישה" ס"ק ו' שהאריך בזה וכתב כן גם צכוונת רש"י.

ולדעת הצ"י צע"י רש"י דפלוגתאיהו דרבי ותכמים הוא לענין ריוח שבין הבתים הא דקאמר "ושוין שנותן חוט או משיחה" היינו הכוונה דלכו"ע צע"י חוט או משיחה אפי' לרבי דנרץ ריוח צניהם מ"מ צע"י נמי שיתן חוט או משיחה דאי רק לרבנן הו"ל למימר הלשון "ומודים" דליהו משמע דאף לרבנן דא"ל ריוח מ"מ מודה דצע"י חוט או משיחה וכמו שדקדק הצ"ח יעו"י"ש. ועי' עוד צ"דרכי משה" והצאט לעיל דף ל"ג בתוד"ה הא. (וע"ע צט"ז ס"ק ל"ו מש"כ לפרש כוונת רש"י צסוגין, אלא שכבר כ' צטה"ק דלשון רש"י לא משמע כן יעו"י"ש).

13. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד ב

הא בעתיקתא הא בחדתתא ולמ"ד הזמנה מילתא היא דאתני עלייהו מעיקרא - בשו"ת רעק"א (ח"א סי' ב - ג) דן דלכאורה האי פלוגתא אי הזמנה מילתא הוא במשמשי קדושה אבל הכא בתפילין הוי גוף הקדושה דלכו"ע הזמנה מילתא הוי, עי' מש"כ בזה, וראה בחי' הגר"ח הלוי (תפילין א. יא.) שהרחיב בזה ובכל הסוגיא, וע"ע בחזו"א סי' מ"א ס"ק ד - ו.

14. תוספות מסכת מנחות דף לד עמוד ב ד"ה והקורא קורא

והקורא קורא כסדרן – [1] פירש בקונטרס כסדר שהן כתובין בתורה מוקדם מוקדם מאוחר מאוחר הילכך הא דקתני לעיל קדש והיה כי יביאך מימין מימינו של קורא קאמר והשתא כשהוא קורא כדרכו מימינו לשמאלו נמצא קורא קורא כסידרן וקשה לר"ת דאמאי פלגינהו שקורא שתיהן הראשונות מימין וכל האחרונות משמאל היה לו לומר ראשונה מימין וכל אחרות משמאל או איפכא דג' ראשונות מימין ורביעית משמאל כמו גבי נר מערבי דפרק שתי הלחם (לקמן דף צח:) דיליף דנרות של מנורה מזרח ומערב מונחים מדכתיב בנר מערבי לפני ה' מכלל דכולהו לאו לפני ה' ולא אמרינן חצי הנרות לפני ה' וחצי האחר לאו לפני ה' [2] ומפרש ר"ת קדש והיה כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמוע מבפנים וניחא השתא מה שחלקן וכן פירש רבינו חננאל בסנהדרין (דף פט.) כל בית החיצון שאינו רואה את האויר פסול כגון קדש ושמע וכן רב האי גאון והיה מניח סימן הויות להדדי פי' והיה כי יביאך והיה אם שמוע פנימיות זו אצל זו וכן בתשובת הגאונים שכתב ה"ר יוסף טוב עלם והאי דקאמר הקורא קורא כסדרן לאו כמו שפירש בקונטרס כסדר שכתובות בתורה אלא מפרש ר"ת דהוא סיומ הברייתא דכיצד סדרן וקאמר שקורא כסדר שמונחין בתפילין מימינו לשמאלו דהיינו קדש והיה כי יביאך והיה אם שמוע שמע ואפילו לא יהא מן ברייתא אין קשה כלום ובמכילתא משמע כפירוש הקונטרס בפרשת והיה כי יביאך דקתני התם בד' מקומות מזכיר פרשת תפילין קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע מכאן אמרו מצות תפילין ארבע פרשיות כו' והדר קתני כותבן כסדרן ואם כתבן שלא כסידרן יגנזו משמע כסדר ששנאן ברישא ויש לדחות דבכתיבת הסופר קאמר אבל אין קובעין בתפילין כסדר זה ואין נראה כלל (ה) ובשימושא רבא תיקון התפילין משמע כפירוש הקונטרס וז"ל ומשוי פרשתא דקדש מימין בביתא קמא ופרשתא דבסמוך ליה בביתא תניינא והיה כי יביאך ופרשתא דשמע בשלישית ופרשה דוהיה אם שמוע ברביעית, מ"ר.

❖ שטמ"ק אות ו'

15. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד ב

וז"ל שו"ת מן השמים (סי' ג') "והשיבו אלו ואלו דברי אלקים חיים, וכמחלוקת למטה כך מחלוקת למעלה, הקדוש ברוך הוא אומר הויות באמצע וכל פמליא של מעלה אומרים הויות כסדרן" וכו'.

16. בן יהוידע על מנחות דף מג/ב

שם ועליהם אמר דוד שבע ביום הללתיך. הנה רש"י ז"ל פירש ארבע בציצית. והקשה מהרש"א ז"ל קושיא חזקה, בשלמא יד וראש דתפילין אין מעכבין זה את זה, לכך חשיב להו כשתים, אבל הציצית ד' כנפות מעכבין זה את זה ומצוה אחת הן, ויותר תגדל הקושיא הזאת מאה דלקמן [דף מ"ד]. דאמר מי שאינו מניח תפילין עובר בשמונה עשה, ושאנו מניח ציצית עובר בחמשה עשה, ועיין פירוש רש"י ז"ל דחשיב בתפילין כל פרשה בפני עצמה ובציצית כל ד' כנפות מצוה אחת. ונ"ל בס"ד מנין השבע הוא כך, דאמרו בגמרא מקום יש בראש להניח בו ב' תפילין, ומפורש בזוהר חדש דאלו ב' תפילין אחת כסדר רש"י ואחת כסדר רבנו תם, ותרווייהו צריכי, ולא משום ספיקא מנחי להו, וכן מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל, נמצא מימות משה רבנו ע"ה היו מניחים ב' זוגות והם ב' מצות שאין מעכבין זו את זו, ויד וראש הרי ארבע מצות שאין מעכבים זו את זו, ובציצית יש ב' מצות ח' תכלת וא' לבן שאין מעכבין זו את זו, הרי ששה מצות, ועם מזוזה נעשו שבע:

17. איזהו מקומן מסכת מנחות דף לד עמוד ב

וראה בשו"ת נוב"י (או"ח תניינא סי' ד') שנשאל למה מחמירים המדקדקים לחוש לשיטת ר"ת בסדר הפרשיות ולא לחוש לשיטתו באופן הנחת הפרשיות בבתיים שיהיו שוכבין ולא זקופין כשיטת רש"י [עי' לג. תוד"ה הא], והשיב דחשו לדעתו כשיש עמו חבל גאונים וקדמונים ולא כשהוא יחידאה.

18. דף על הדף מסכת מנחות דף לד עמוד ב

בגמ': כיצד סדרן קדש והיה כי יביאך וגו'. ידועה המחלוקת המפורסמת בין רש"י לרבינו תם, שלדעת רש"י הסדר הוא קדש והיה כי יביאך שמע והיה אם שמוע, אמנם לדעת ר"ת מניחים הויות להדדי, וממילא מקדימים והיה אם שמוע לשמע, כדי שיהי' והיה אם שמוע סמוך לוהיה כי יביאך. ובמרדכי (סוף דף ל"ב ע"ב) הביא

שנפל הבימה מעל קבר יחזקאל (בבבל), ומצאו שם תפילין ישנים, והם היו מסודרים כמו רש"י. ובב"ח (או"ח סי' ל"ד) כתב שיש דוחים דאדרבה משום שהיו פסולים, לכן נגנזו שם. והב"ח משיג על דוחיו זה, דאם כן לא היו צריכין להגנזו, שאפשר לשנות את הסדר. ובפסקי תוספות (כאן אות צ"ב) שמצאו בירושלים ובנהרדעא ב' זוגי תפילין א' כרש"י וא' כר"ת.

ועיין בשו"ת כנסת יחזקאל (שאלה כ"ב) שמביא מהמגלה עמוקות שנתן סימן (תהלים ל"ז ל"ז) "שמר תם" הוא תפילין של רבינו תם (בתפילין נאמר "ושמרתם את החקה הזאת", ובמערבא מברכין "לשמור תקיו"), "וראה ישר" ישר אותיות רש"י, "ואחרית לאיש שלום" הוא תפילין של שימושא רבא - רבינו שר שלום גאון שיניחו בביאת משיח.

בטעמי המנהגים (עניני תפילין) מובא שהגר"א נשאל למה אינו מניח תפילין דרבינו תם, והשיב שאם יחשוש לכל השיטות יצטרך להניח ס"ד זוגות של תפילין, דהיינו מחלוקת רש"י ור"ת ושימושא רבא, ורשב"ד (בסדר ההנחה בתפילין) ופרשיות שוככות או עומדות, וכן פליגי לענין קלף ודוכסוסטוס, חסרות ויתרות, פתוחות וסתומין, וכן בצורת האותיות.

19. חידושי בתרא

תקמט) לד: והנה דיש מקשים עוד אגר"ח ז"ל הג"ל, ע"י סימן הקודם דע' כתר ראש (בסידור הגר"א ז"ל אחר מעשה רב) סי"ד ששאל הגר"ח וואלאוין ז"ל להגר"א למה אינם מחמירים כר"ת אי אינם מניחים תפילין כל היום (דאי מניחים נמצא דביטל מצות תפילין רש"י שהוא עיקר) ויתירץ דאם רצה לתחמיר צריך ס"ד זוגות לצאת כל השיטות היינו רש"י ר"ת ושניהם אליבא דהראב"ד, ומשמע שלא כגר"ח, דפ"ד למה מנה הראב"ד לבד [ואפשר לומר דר"ל לצאת

א. דף על הדף מסכת מנחות דף לד עמוד ב

בספר תולדות החפץ חיים זצ"ל שכתב בנו ז"ל (ע' כ"ז) מספר כי בערוב ימיו החל החפץ חיים זצ"ל להניח תפילין של רבינו תם, בעקבות מעשה שהיה. באותה תקופה יהודי בעל כשרון אדיר וידע רחב ביותר, טען כי תגלית מרעישת בידו - תלמוד ירושלמי על סדר קדשים שלא נחשף מעולם. והנה ראה זה פלא, במסכת מנחות, שהיתה אז אחת מן המסכתות שנחשפו על ידו, נכתב במפורש כדעת רבינו תם. ראה כן החפץ חיים זצ"ל, ומיד החל להניחן, כעבור זמן מה התברר, כי חושף הספרים אחראי לאחת התרמיות הגדולות ביותר שנודעו, וכי הוא זייף בעצמו את כל הכתבים שהוצגו על ידו כמי שנכתבו על ידי חכמי ארץ ישראל. שמע זאת החפץ חיים זצ"ל, אך לא פסק מנהגו להניח תפילין דר"ת, אחר שהתחיל לנהוג כן. ע"כ.

ב. שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ד סימן ט

בעניין הנחת תפילין של ר"ת בע"ה עש"ק שקלים תש"מ מע"כ הוד כ"ק הגאון הצדיק מוהרמ"מ שליט"א שניאורסאן האדמו"ר מליובאוויטש. שלום וברכה לעולם.
כאשר הודיעו לי בדבר שהוכ"ק גאון מתענין בדבר קיום מצות תפילין אליבא דר"ת שעלי מצאתי לנחוץ לכתוב תודתי וגם טעמי ונמוקי...

הרבה מקומות שעשו כר"ת וגם מקומו של הרמב"ם נהגו כן תחלה, טוב לצאת גם שיטת ר"ת אף שכבר נפסק ונתפשט דלא כמותו, שלפי הגמ' דיבמות דף ק"ב אף אם יבא אליהו ויאמר דישנו לעשות כר"ת לא ישמעו לו בין לרבה בין לר' יוסף, (ורק ב"ד הגדול של ע"א סנהדרין בלשכת הגזית אם יסברו כר"ת מסתבר שיוכלו למיפלג ולפסוק כר"ת), שלכן ניהא מה שלשאר השיטות דאיתא בתפילין לא חששו משום דמעולם היו רק יחידים שחלקו ואף למדת חסידות ליכא מעלה להתנהג גם לצאת כל השיטות אף של היחידים, אבל כשיטת ר"ת שנהגו למעשה הרבה קהלות גדולות טוב להתנהג לצאת גם ידי שיטתם, וכיון שהוא שלא מצד חיוב דספק ואיזו חומרא מדינא לא נהגתי אלא כשהיו התפילין ברור בכשרותם ובהדורם, אבל כשנעשו עלייהו חששות

שלא ברור שאקיים בהו גם לר"ת לא נהגתי, שלכן מאחר שכבר נעשו חששות עלייהו לא הטרחתי להוציאם ממקומי מליובאן שהיה דבר קשה מאד והוכרחתי להניח שם עוד הרבה ספרים שלא הניחו ליקח עמי וגם כתבים שלי לא יכולתי להוציאם משם עמי.

וכשבאתי לכאן לא השגתי תפילין דר"ת מאלו המצוין שיהיו לפי דעתי אלא פעם אחד נזדמן לי להשיג תפילין דר"ת ישנים אבל טובים שלבשתים הרבה שנים עד שהוצרכתי לגונזם, ותפילין דרש"י המחוייבים השגתי שני פעמים ע"י אחד בא"י כפי מה שאמרתי שיעשו, אבל לא הטרחתי כל כך בשביל תפילין דר"ת דליכא חיוב ממש וגם לא חיוב דמנהג אף שאבא מארי זצ"ל הניח כל ימיו אבל לא נהג באופן שיתחייבו גם בניו מדין מנהג, וגם בשביל הוצאה גדולה כשכותבין ביחוד שבהרבה פעמים לא היה זה דבר נקל, וכיון שאינו חיוב בעצם וגם התנתי בלא נדר לא דחקתי עצמי בזה.

...

ועתה כאשר הודיעו לי בשם כ"ק הו"ג שליט"א שיש סופר מובהק אצלו שנכון לשלחו אלי ולצוותו שיכתוב עבורי פרשיות דתפילין דר"ת כרצוני הוא דבר גדול מאד, לבד מה שאוכל לקיים גם מצות הנחת תפילין דר"ת כפי מה שנהגתי, וענין הממון ב"ה שעזרני ויעזרני לשלם להסופר כפי אשר יבקש וישיג הסופר בתים טובים. ובודאי הסופר יכתוב גם בכתב הב"י, שאף שבארתי שבעצם כל הכתבים שאיכא הרבה שכותבין סת"מ שאיכא אצלינו שלש כתבים כולם הם מסיני, ורק א"א לכתוב פרשיות דתפילין ומזוזה אלא בכתב אחד משום שיהיה פסול מדין מנומר, אבל מ"מ אנו נוהגין שהכל יהיה בכתב הב"י בין מזוזות ותפילין ובין ס"ת בביהכ"נ שאני רגיל להתפלל, ויהיה כתבו נאה. משה פיינשטיין.

ג. ספר אז ישיר - מתן תורה מאמר י-ADDENDUM

שלב אז ישיר • _____ מאמרי יסודות המסורה

מאמר י

המסורה בתפילין

והאם הניח משה רבינו תפילין דר"ת